

П. Калнишевським даного явища і розуміння ним негативних наслідків, які запорожці і отримали за свою участь у вищеописаних подіях. Чого більше було в позиції кошового – державного примусу, станової ворожості, особистої відрази – навряд чи ми до кінця зрозуміємо. Але при оцінці гайдамацького руху не можна знімати з рахунку все ж і ставлення козацької старшини і її бачення проблеми.

Література:

1. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. Т.І. – К., 1998.
2. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. Т.ІІІ. – К., 2003.
3. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів – К.: Наукова думка, 1970.
4. Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. (1734 - 1775). Вид. 2. – Дніпропетровськ: Січ, 2004.
5. Греков В. Бунт сіроми на Запорожжі 1768 р. // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – К., 1927. – Кн. 11. – С. 210 – 240.
6. Ефименко П. Калнишевский, последний кошевой Запорожской Сечи, 1691 – 1803 // Український історичний журнал, 1990. - № 12. - С. 122- 131.
7. Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Інститут Рукописів. – Ф. ІІ. Хронологічний каталог (50-60 рр. XVIII ст.).- Од. зб. 5844.
8. Посушко О. М. До історії гайдамацького руху у 50-60-х роках XVIII століття // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. Зб. наук. праць. Вип. 2. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського університету, 2003. – С. 61 – 74.
9. Скальковський А. О. Історія Нової Січі або останнього Коша Запорозького/ Перекл. з рос. Т. С. Завгородньої. – Дніпропетровськ: Січ, 1994.
10. Терновский Н. К истории Запорожского края // Вестник Екатеринославского земства. – 1904. - № 26. – С.784 – 789.
11. Храбан Г. Ю. Спалах гніву народного (антифеодальне, народно-визвольне повстання на Правобережній Україні у 1768 – 1769 рр.). – К.: Вид-во при Київському державному університеті, 1989.
12. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – К.: Критика, 2005.

О. В. Іващенко

ВІЙСЬКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕТРА КАЛНИШЕВСЬКОГО

Наш земляк був не лише видатним дипломатом, але й умілим воєначальником. Вже в юні роки він зарекомендував себе на Січі вправним вояком, який не тільки відмінно володів всіма видами холодної та вогнепальної зброї, а й неабияким хистом бойової стратегії. Саме завдячуючи цим якостям, Калнишевський, або як його називали запорожці-Калниш, часто керував військовими загонами козаків, які ходили в небезпечні походи проти турок і татар, обирався на різні старшинські посади, а пізніше очолював Запорізьку Січ.

Якраз за отаманства Калнишевського, очолювані ним козаки в запеклих боях з ворогом під час російсько-турецької війни 1768-1774 рр. покрили себе невмирущою славою. Необізнаність росіян у веденні бойових дій з татарами комплексувався величезною підмогою запорожців, які зміли вистежити ворога, знали і вчасно могли розгадати підступні азійські військові хитрощі, знали місце розташування в Дикому степу і в Кримському ханстві населених пунктів, шляхів, криниць, тощо.

На початок 1769 р. запорізьке військо складалось з 7,5 тис. вершників і 5,8 тис. піших козаків, свідченням російських полководців, під час війни 1768-1774 рр. саме запорізька кіннота відіграла провідну роль у боротьбі з татарами, а козацькі чайки становили кістяк російського флоту, якого до речі на початок війни в Азовському і Чорному морях в росіян взагалі не існувало.

Потрібно наголосити, що війна й називалася російсько-турецькою, але велася з російської сторони в основному військовими силами, які базувалися на Гетьманщині, Запорожжі та Дону. Іншими словами, з турками воювали українці, вчорашні козаки, забриті в пікінерські та гусарські полки, зодягнені в

© Іващенко О. В.

російську форму і під російськими знаменами. Ось де витоки “ слави русского оружия в Криму”.

Готуючись до війни, турецький султан дав наказ кримському хану скористатись незадоволеністю запорожців утисками російського уряду і схили їх на свою сторону. Хан для початку без будь яких попередніх домовленостей з Калнишевським до кінця 1868 р. відправив на Запоріжжя українських купців, козаків і чумаків, яких татари перед цим захопили в ясир.

Та з цього нічого не вийшло, бо Калнишевський і більшість старшини дотримувались проросійської орієнтації.

Не діставши підтримки в запорожців, татарська 100-тисячна кіннота на початку січня 1769 р. раптово вдерлася на територію України, яка на той час була розділена по Дніпру між Росією і Польщею. Один татарський загін (до 30 тис.) рушив у район Бахмута, другий (до 20 тис.)- та у верхів'я р. Орелі. Основні сили татар на чолі з ханом Крим-Гіреєм вторглися на Правобережну Україну, яка належала Польщі. При ханові перебували французький резидент і польські конфедерати, які бунтували проти свого короля за те, що напустив в країну російських військ, які знищували не тільки гайдамаків, а й шляхетську анархію конфедератів. Конфедерати очолювали окремі підрозділи ханського війська.

Козаки Калнишевського дали рішучу відсіч забородам і ті, зазнавши великих втрат панічно повтікали. Основне ханське військо, користуючись бездіяльністю російського командування найбільше заглибилося в українські землі, палячи села та містечка, дійшли до Черкас і Чигирина, яка правда не змогла ходу взяти, спустошивши лише неукріпленя передмістя. Скоро по тому, отримавши звістку про наближення значних військових сил росіян, хан наприкінці січня зняв осаду і поспішно відступив у межі своїх володінь. Це був останній в історії розбійницький напад татар на Україну.

Весною 1789 р. наступальну ініціативу перейняла російська армія, яка увірвалася на територію Кримського ханства. На протязі року Калнишевський з козаками воювали в районі Очакова-головної фортеці і бази турецького флоту на північному узбережжі Чоного моря. Також здійснювали стрімкі глибокі рейди на ворожу територію. Своїми операціями вони надійно прикривали лівий фланг російської армії під час її руху до Дністра.

Запорожці вели розвідку боєм, знищували окремі загони супротивника, руйнували його укріплення, займали худобу. В запеклих боях громили турків татар, при цьому захопили у ворога 20 тис. коней, 1000 рогатої худоби, 400 овець та 180 верблюдів. Частина здобичі відіслали як подарунок головнокомандуючому російської армії Петру Румянцеву – сумнозвісному на Україні своїми здирствами та викоріненням вільнолюбивого козацького духу. В листопаді 1769 р. Калнишевський урочисто вступив до Січі, а в березні 1770 р. знову в похід. Тут запорожці відзначили в бою під Очаковом, де побили в лютій січі турків і татар., відбивши в них 11 прапорів, пернач, 3 гармати і багато іншої зброї. В цьому бою полягло багато козаків і один курінний отаман. На Кінбурнській косі козаки напали на кримчаків і примусили їх до панічної втечі, причому отаман Данило Третяк ледве захопив в полон кримського хана Крим-Гірея, якого врятував лише швидкий кінь.

Окрім цього запорожці весь час вишукували і знищували татарські загони в степу та ворожі галери на морі, нападали на прибережні турецькі міста. Як не старалися російські воєначальники присвоїти собі всі перемоги і з великих задрощів всіляко принизити козаків, але роль їх у війні була настільки великою, що цариця Катерина II, тамуючи лють і приховуючи до пори свої дійсні наміри визнала за необхідне видати указ про нагородження за уміле керівництво Калнишевського золотою медаллю, прикрашену діамантами з портретом цариці, а старшині такі ж медалі, але без діамантів.

В наступні роки запорожці Калнишевського теж відважно воювали, підтримуючи свою стародавню славу незламних воїнів і багато хто з товариства не повернувся додому. Козаки мали надію, своєю звитягою заслужити нормального до себе ставлення і подальшого проживання на уорінній території, але скоро, після закінчення війни царські війська в червні 1775 р. раптово увірувалися в межі Запорожжі, захопили і пограбували Січ, а підступно схоплений кошовий був кинутий за ґрати в темницю Соловецького монастиря, але не скорився і все таки помер вільною людиною, а не в'язнем, хоч і вдалині від Батьківщини.

Лише тепер могутня постать мужнього борця з козацькі вольності все більше увиходить до нашої свідомості як символ нескореності духу української нації.